

2. Podstata výchovy, vztah výchovy, dědičnosti a prostředí

1. Role výchovy ve vývoji člověka

Výchova- proces záměrného působení na osobnost člověka s cílem dosáhnout pozitivních změn v různých složkách osobnosti.

Z moderního pohledu je výchova především procesem záměrného a cílevědomého vytváření a ovlivňování podmínek umožňujících optimální rozvoj každého jedince v souladu s individuálními dispozicemi a stimulujičích jeho vlastní snahu stát se autentickou, vnitřně integrovanou a socializovanou osobností.

Pedagogové tu mluví o „utváření“ nebo „formování“ osobnosti a rozlišují výchovu rozumovou (formulující intelekt člověka), mravní (utvářející systém hodnot a norem jedince), tělesnou, uměleckou aj. Záměrnost, ať už uvědomovaná (ve škole) nebo neuvědomovaná (při každodenním působení rodičů na děti) je podstatným znakem výchovy.

Základní činitele ovlivňující výchovu jsou: **dědičnost, prostředí a vlastní výchova**

Podle nejobecnějšího pojetí je výchova činnost, která zajišťuje předávání duchovního majetku společnosti z generace na generaci tzn. Předání norem chování, komunikačních rituálů, hygienických návyků, jež se uskutečňuje prostřednictvím rodinné výchovy již od raného věku. V tomto smyslu výchova plní socializační složku jedince tzn. začlenění jedince do společnosti.

K hlavním funkcím výchovy a vzdělávání patří vedení jedince k plnění jeho aktuálních a budoucích rolí ve společnosti

2. Biologická podmíněnost rozvoje jedince

Biologická podmíněnost rozvoje jedince je dána hlavně **dědičností**. Otázka vychovatelnosti a vzdělanosti je problémem pedagogiky. Otázka je člověk vychovatelný, vzdělatelný a do jaké míry? S tím souvisí také otázka oprávněnosti výchovy a to zda má výchova právo zasahovat do vývoje jedince. Každý člověk vstupuje do výchovného procesu s určitými předpoklady. Biologická podmíněnost souvisí s funkcí Centrálního Nervového Systému. Důležitou roli hraje **vrozená inteligence**, která je charakterizována mnoha způsoby:

- úroveň rozumových schopností
- obecné nadání
- mentální úroveň
- nadání a chytrost
- schopnost řešit nové úkoly
- schopnost adaptovat se na prostředí a umět reagovat na běžné denní situace

Každý jedinec má různé individuální schopnosti, které je potřeba výchovou, vzděláváním záměrně, soustavně a cílevědomě dále rozvíjet. Každé dítě jako dospělý člověk má určitou omezenou kapacitu. Rozdělení jedinců s různými úrovněmi rozumových schopností je v každé společnosti relativně stabilní.

Druhy inteligence:

- **jazyková** – projevuje se citlivostí k mluvenému a psanému projevu, schopnost učit se jazykům
- **logicko matematická** – schopnost logicky analyzovat problémy a situace, správně chápat matematické operace
- **hudební** – smysl pro rytmus a melodii
- **prostorová** – schopnost orientace v prostoru
- **tělesně pohybová** – projevuje se vysokou úrovní koordinace motoriky
- **personální** – schopnost najít adekvátní přístup k vlastnímu životu, schopnost regulovat své chování

Dalším předpokladem biologické podmíněnosti vývoje jedince jsou **vlohy**

- vlohy pro abstrakci
- vlohy senzorycké
- vlohy motorické
- vlohy pro sociální podněty

Podmínkou rozvoje vrozených vloh je stimulace z prostředí, ve kterém člověk žije. Výzkumy prokázaly, že na dítě, které zdědí dobré genetické vlastnosti po rodičích, nemá výchova v horším prostředí zásadní vliv. U dětí se špatnými genetickými vlastnostmi má výchova zásadní vliv podle toho do jakého prostředí se dostanou. Proces rozvoje člověka je podmíněn **jednotou biologických a sociálních faktorů**. Proces vývoje probíhá tak, že výchova působí na dědičně biologický základ. Ten se vlivem výchovného působení rozvíjí a mění a přizpůsobuje. Tento proces se v průběhu vývoje stále s různými obměnami opakuje. Rodiče ovlivňují kvalitu vývoje svých potomků jak biologicky, tak působením prostředí. Biologické základy osobnosti determinují částečně temperament a dynamika osobnosti a ovlivňují způsob, jak člověk vnímá sám sebe

3. Role výchovy v ekonomickém prostředí

Výchova je dynamický jev, který úzce souvisí s vývojem a uspořádáním společnosti a má své historické kořeny. Na výchovu mají velký vliv materiální statky, organizace práce a s tím související nové podmínky způsobu života. S rostoucí úrovní výroby (vznik manufakturní výroby) rostly požadavky na výchovu a vzdělání především protože nová organizace výroby vyžaduje složitou sociální organizaci soužití velkého množství lidí. Dochází tak k dalšímu členění společnosti, v níž každý jedinec hraje svou úlohu. K tomu všemu je potřeba všeobecného vzdělání. Proto se vzdělání dříve více šířilo ve městech.

Manufakturní výroba 18. století – potřeba všeobecné vzdělání šestileté a delší, krátké odborné kurzy, vznikají první vyšší technické školy

Strojová výroba 19. století - povinná školní docházka osmiletá, reálky a odborné školy, objevují se vysoké školy

Automatizovaná výroba pol. 20 století – povinná školní docházka, prudký rozmach středního a vysokého školství, vědecká výchova. Jsou kladeny také větší požadavky na řízení výroby a společnosti

4. Rysy výchovy

- **permanentní charakter** – výchova neprobíhá pouze v prvních dvou dekadách, ale jedná se o stálý děj, který vyžaduje celoživotní rozvíjení osobnosti v závislosti na změnách životního stylu a ostatních podmínek
- **heteroedukace** – uplatňuje se především v mládí (je to výchova jedince někým jiným)
- **autoedukace** – sebevýchova jedná se především o výchovu v dospělém věku, kdy se sám jedinec musí snažit
- **univerzálnost** – výchova není záležitost jen jedné určité skupiny, ale dotýká se každého v každé životní situaci. Je přítomna všude (v rodině ve škole, v mimoškolních vzdělávacích zařízeních, má své místo a funkci v různých organizacích
- **internacionalizace a globalizace** – souvisí se společenskými změnami ve světě. Výchovně vzdělávací proces by se měl nějakým způsobem ujednotit a měl by směřovat k řešení globálních problémů (mezinárodní dohody v oblasti vzdělání a výchova, společné mezinárodní výchovné projekty, výměnné stáže učitelů a žáků, mezinárodní uznávání kvalifikačních certifikátů. Srovnávání výchovných výsledků v různých zemích)

znaky výchovy – mnohostranná orientace, připravit jedince pro základní sociální roli, rozvoj fyzické a psychické kvality jedince, rozvoj v oblasti kultury

Cíle výchovy - výchovné cíle jsou jednou ze základních pedagogických kategorií. Chceme-li poznat a pochopit výchovnou koncepci, musíme především zkoumat výchovné cíle, které si daná koncepce z těch či oněch důvodů klade.

Z výchovných cílů vyplývají jak adekvátní prostředky, tak odpovídající výchovné principy, formy i metody. Výchovný cíl se mění s epochou, státem a národem, s filozofií, kulturou.

Cíle individuální – takové zaměření výchovy, které usiluje především o osobnostní rozvoj jedince, o jeho prospěch a uplatnění.

Sociální cíl – abychom při výchově dosáhli určité jednoty cílů sociálních a individuální jednoty v přípravě jedince pro jeho angažované plnění společenských rolí

Cíle obecné – společné veškeré výchově – jako plný a mnohostranný rozvoj jedince, stimulace jeho vztahu ke skutečnosti, ke společnosti, k lidem, k hodnotám, pomoc při formování jeho charakteru a chování aj.

Specifické cíle – osvojení konkrétních vědomostí, dovedností, návyků a navození konkrétních postojů, potřeb a zájmů spjatých s oborem, ve kterém se výchova koná.

Materiální cíle – materiální koncepce výchovy - osvojení konkrétní učební látky, konkrétních vědomostí, dovedností a návyků, potřebných ke zvládnutí určitých teoretických a praktických úkolů

Cíle formální – formativní – formativní orientace výchovy znamená její zaměření na rozvoj schopností, osvojování nových vědomostí, dovedností.

Cíle adaptační – uzpůsobení jedince stávajícím podmínkám

Cíle anticipační – příprava jedince pro podmínky budoucí společnosti do které jedinec vstoupí a kterou má svou aktivní činností vytvářet a přetvářet

Cíle teoretické a praktické – každá výchova má své cíle teoretické, jejichž těžiště je v systému vědomostí, i své cíle praktické, jejichž podstata je v kvalitních dovednostech a návycích, neboť konečnou výslednicí výchovné práce je vždy úspěšná a pro jedince i společnost prospěšná činnost.

Cíle autonomní – takový cíl, který si při výchově stanoví sám vychovávaný jedinec

Heteronomní cíle – jsou určovány jinými činiteli, jako je stát, skupina, pedagog nebo rodiče.

Podmínky výchovy – při záměrném učení je učení žáka řízeno pomocí určitých prostředků a jeho výsledky učitel sleduje a hodnotí. Výchovu lze z tohoto hlediska chápat jako regulaci učení žáka.

V interakci učitele a žáka bývá učitel chápán jako subjekt výchovy – zná cíle výchovy, dovede volit adekvátní prostředky k jejich dosažení, postupuje vědomě.

Žák je považován za objekt výchovy – je tím, na koho se výchova obrací. Za určitých podmínek žák aktivně přijímá působení učitele, je nejen objektem, ale do určité míry i subjektem výchovy.

Ale významným činitelem, který determinuje výchovu každého jedince je také sociální situace. Prostředí, do kterého je jedinec včleněn. Sociální svazky a společenské funkce mohou na jedné straně vzdělávání a výchovu motivovat pozitivně, na druhé straně mohou zasahovat rušivě.

Prostředky výchovy – výchova se uskutečňuje za využití rozmanitých prostředků, které působí jak intencionálně (tj. přímo a záměrně), tak funkcionálně (tj. nepřímo a pro vychovávaného bezděčně) a vzájemně se doplňují a podporují.

Základním prostředkem intencionální výchovy je vyučování. K němu přistupuje vliv pedagogicky adaptovaného prostředí, působení hromadných sdělovacích prostředků, výchovné působení práce, hry, umění a sportu a výchovný vliv sociální skupiny, ve které jedinec žije a působí.

Vyučování rozumíme systematickou výchovně-vzdělávací činnost ve vyučovací jednotce, při které se rozvíjejí u žáků vědomosti, dovednosti a schopnosti a stimulují se jejich postoje ke skutečnosti.

Druhým základním prostředkem výchovy je pedagogicky adaptované prostředí – výchovný vliv prostředí je pouze tehdy, je-li záměrně uzpůsobeno výchovným cílům. Jde vždy tedy o působení funkcionální, které se může v mnoha případech spojit s intencionálním vlivem vyučování.

Hromadné sdělovací prostředky vystupují v moderní pedagogice v úloze výchovných prostředků stále více do popředí. Vychovávají jak intencionálně – různými pořady věnovanými dalšímu vzdělávání, tak funkcionálně – ovlivňují zvláště oblast postojů světonázorových, politických, mravních, estetických.

Práce je dalším stále významnějším výchovným činitelem – fyzická i duševní, výchovný účín práce je vyšší, čím je společensky významnější, čím dokonalejší je prostředí ve kterém jedinec pracuje a čím vyspělejší je technika pracovní činnosti.

Hra – výchovný prostředek mající rozhodující úlohu v předškolním věku, tvoří základní formu dětské činnosti. Děti díky hře hlouběji poznávají svět, utvářejí si mravní a estetické postoje ke skutečnosti, rozvíjejí své schopnosti, potřeby, zájmy.

Dalšími výchovnými prostředky jsou umění, sport a tělovýchova, kolektiv.

Vzdělávání – je proces záměrného a organizovaného osvojování poznatků, dovedností, postojů aj., typicky realizovaný prostřednictvím školního vyučování. Pojem výchova je pedagogice používána ve

spojení se vzděláváním. Na jedné straně se obecně přijímá, že výchova a vzdělání jsou úzce propojené jevy, na druhé straně se rozeznává, že vzdělávání představuje něco specifického, co se nekryje s pojmem výchova. Ale v praxi nelze oddělit výchovu a vzdělávání. Zřetelně se to projevuje na školním vyučování – každý učitel při výkonu své profese zároveň vzdělává a zároveň vychovává. Z toho je odvozený termín „výchovně-vzdělávací proces“, který tuto propojenost vyjadřuje.

Vyučování – také výchovně-vzdělávací proces, pedagogický (didaktický) proces, ve smyslu výuky probíhající ve školní třídě. Zahrnuje činnosti učení na straně žáků a činnosti vyučování na straně učitelů. Je to hlavní forma vzdělávací činnosti, při níž učitel a žáci vstupují do určitých vztahů a jejímž cílem je dosahování stanovených cílů.

5. Teorie výchovy

- a) **optimistické** – spočívají na základě, že každý člověk je vychovatelný
Jan Ámos Komenský – byl optimistický v otázkách výchovy postižených dětí
John Lock - vychází z přesvědčení, že dítě je nepopsaný papír (tabula rasa) a od útlého věku potřebuje rozumové vzdělávání, jehož podmínkou je zdravé tělo a správné smyslové vnímání
Adrien Helvétius – zastával názor, že výchova je všemocná a její zásluhou jsme čím jsme
Denis Diderot – jeho teorie je, že výchovou lze dosáhnout mnoho, ale ne všechno, neboť co člověku odepřela příroda, nemůže mu dát ani výchova
Anton Semjonovič Makarenko – byl přesvědčen, že z každého dítěte lze vychovat hodnotnou osobnost.
- b) **pesimistické** – spočívají na základě, že výchova je násilné zasahování do vývoje dítěte, zdůrazňují význam přirozenosti, člověk by se měl vyvíjet v souladu s přírodou a jejími zákony směřující ke svobodě člověka. Teorie odmítá zasahování dospělých do výchovy dítěte. Představitelem je **Jacques Rousseau**
Podobnou teorii razí rasisté, kteří hlásají, že některé skupiny jsou méněcenné